

MODERNLEŞME SÜRECİNDE MÜSLÜMANLAR

Editör: Necmettin Çalışkan

MODERNLEŞME SÜRECİNDE MÜSLÜMANLAR

Editör: Necmettin Çalışkan

Yayın No. : 1987
Sosyoloji No. : 91
ISBN : 978-605-320-895-2
Basım Sayısı : 1. Basım, Nisan 2018

© Copyright 2018, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŐMANLIK TİC. LTD. őrİ. SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. őrİ.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : H. Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Atalay Matbaacılık / Sertifika No.: 15689-
Büyük Sanayi 1 Cad. Elif Sok. No.:7/236-237 İskitler / ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Çalışkan, Necmettin.
Modernleşme Sürecinde Müslümanlar
Necmettin Çalışkan
1. Basım, VIII + 358 s., 13,5x21,5 cm
Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-320-895-2
1. İslâm 2. Modernleşme 3. Sosyal Medya

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. őrİ.
Sipariş : -siparis@nobelyayin.com-
Telefon : +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65
E-Satış : www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
Bilgi : www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, Başarı Dağıtım, Dinamik Dağıtım, D&R mağazaları, Dost Dağıtım, Fınal Dağıtım, Güneş Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Prefix, Remzi Kitabevleri, TveK Mağazaları

MODERN TOPLUMDA AHLAKİ DEĞİŞİM VE AHLAK EĞİTİMİ

Rıdvan Demir¹

Giriş

Teknolojik açıdan büyük bir ilerlemenin yaşandığı günümüzde ahlaki açıdan geline nokta ciddi şekilde tartışılmaktadır. Zira son yirmi yıllık istatistiklere bakıldığında (Keskin, 2014) toplumsal açıdan ahlaki bir dejenerasyon yaşandığına şahit olunmaktadır. Uyuşturucu, hırsızlık, cinayet, kadına şiddet gibi suçların işlenmesinde görülen büyük artışlar ayrıca her yıl artan

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ridvan.demir@hotmail.com

boşanmalarla birlikte toplumun temeli olan aile yapısının bozulması sosyal anlamda ahlaki bir problem yaşandığına işaret etmektedir. Ayrıca günümüzde modernleşme/dünyevileşme ile birlikte Müslüman dünyasında ahlakı geri plana iten bir dindarlık anlayışına yol açtığı ve dinin şekilsel formlara indirgendiği söylenebilir. Bu durum nerede yanlış yapıldığının sorgulanması gerektiğini göstermektedir. Ahlaki değerlerimizden neden uzaklaşıyoruz? Niçin ahlaklı insan yetiştiremiyoruz? Gibi sorular akıllara ilk gelen sorulardır. Bu çalışmada din-ahlak ve eğitim-ahlak ilişkisi çerçevesinde, Müslümanların ahlaki sorunlarına dinin eğitim yoluyla ahlaklı insan yetişmesine katkısının ne olacağına İslami kaynaklardan cevap aranacaktır. Çünkü İslami eğitim bir anlamda İslam ahlakının benimsetilmesi ve öğretilmesi anlamına gelmektedir.

Din ve Ahlak İlişkisi

Din insanın Tanrı, diğer insan ve varlıklarla ilişkilerini düzenleyen ve hayatına yön veren ilahi kurallar bütünüdür (Harman, 2006, s. 1). Bu kurallar bütünü, içerisinde inanç, ibadet ve ahlaka dair çeşitli ilkeleri ihtiva etmektedir. Bu ilkeler etrafında düşünüldüğünde her din, öncelikle kendisine inananların davranışlarını kendi inanç esaslarına uygun olarak biçimlenmesini amaçlar. Daha sonra belirli zaman, mekân ve biçimlerde yapılması istenilen ibadetlerle insan davranışlarının iyi ve olumlu yönde

geliştirilmesi hedeflenir (Zengin, 2016, s. 6). Bunun yanında dinin, insanın kendisiyle ve diğer insanlarla olan ilişkilerine yön veren başka bir ifadeyle dini inancın pratik hayata yansımaları olan ahlaki tarafı da bulunmaktadır. Hz. Peygamberin “Din, güzel ahlaktır.” (Gazzâlî, 1975, c. 3, s. 50) hadisi bu konuyu en güzel biçimde özetlemektedir. Öyle ise bu kadar önemli olan ahlak nedir?

Ahlak kavramı Arapça, hulk kelimesinden türetilmiş ve huy, tabiat, karakter gibi anlamlara gelmektedir (Tatar, 2007, s. 194). İslâm ahlakçılarının içinde en makbul ve yaygın olan tanım Gazzâlî’ye aittir. Bu tanıma göre “Ahlak, insan nefsinde yerleşen öyle bir melekedir (heyet) ki bu meleke sayesinde fiiller hiçbir fikri zorlama olmaksızın, düşünüp taşınmadan kolaylıkla ve rahatça ortaya çıkar.” (Çağrı, 2006, s. 493). Başka bir ifadeyle ahlak, insanda uzun süreli uygulama sonucunda alışkanlık haline gelmiş bu nedenle zorlanmadan davranışa dönüştürebilen ve insanın iyi ya da kötü olarak nitelendirilmesini sağlayan huylar bütünüdür. Eğer bu huylar iyi ise, bireye “iyi ahlaklı”, kötü ise “kötü ahlaklı” denir. Bireyin iyi ya da kötü ahlaklı oluşunda, aldığı eğitimin, sosyal çevrenin ve özellikle de dinî duyarlılığının etkisi büyüktür (Uysal, 2005, s. 43).

Ahlak aynı zamanda, teorik ve pratik yönleri ile bir ilim ve eğitim alanıdır. Çoğu kez birbirinin yerine kullanılan ahlak ve etik, ortak yönleri olan ve birbiri ile ilişkili olmalarına rağmen aynı kavramlar değildir. Ahlakın teorik/nazari yönü ile pra-

tik/ameli yönü birbirinden farklıdır. Son dönemlerde ahlak kelimesi, spesifik olarak pratik ahlak için kullanılmaktadır. Ahlakın teorik yönü yani ahlak felsefesi ise “etik” kelimesi ile karşılanmaktadır (Nuttall, 2011, s. 15; Zengin, 2016, s. 5).

Din ve ahlak kavramları, birbiriyle oldukça ilişkili, adeta birbirinin tamamlayıcısı olan iki kavramdır. Din açısından baktığımızda, dinler insanların birbiriyle Allah ve toplum ile hatta insanın ilişkiye girdiği nesneler ve canlılar dünyasıyla olan ilişkilerini düzenler. Bundan dolayı, dinlerin her biri, büyük ölçüde birer ahlak sistemine sahip olma özelliği taşır. Dinler, insanın ilişkilerini doğru biçimde düzenlemek, insanı daha iyi insan yapmak için gelmiştir. Nitekim vahye dayalı dinlerin ana gayesi, ahlaklı bir toplum meydana getirmektir (Aydın, 1999, s. 306). Ahlaki davranışın esaslarından pek çoğu dinden gelmektedir. Din, ahlaki hayatımızın yegâne kaynağı değildir, ama en büyük kaynaklarından biridir. Esasen din, kaynağını Tanrı'dan alan bir ahlak sisteminden ibarettir (Güngör, 1995; 19-117).

Dinî açıdan iyi olanı yapmak, sevap; kötü olanı yapmak ise günah olarak nitelendirilir. İyiliğin yaygınlaşmasını, kötülüğün engellenmesini tavsiye eden evrensel dinlerde, başkasının hakkına, malına, toplumun ve devletin malına el koymanın yasaklığını ifade eden ilahî yasalar vardır. Zira kötülüklerden uzak durmak da dinin gereğidir. Bu nedenle olsa gerek, din ve ahlak birbirlerinden ayrılmaz (Uyanık, 2007, s. 238).

Din ve ahlakın yakın ilişkisini, hatta birbirinin tamamlayıcısı olduğunu bazı eylemlere baktığımızda daha açık görmemiz mümkündür. Örneğin hırsızlık, rüşvet, cinayet, zina, içki içmek, kumar vb. dinen günah, ahlaken de kötü olan davranışlardır. Doğruluk, yardımseverlik, sözünde durma, vb. ise dinin yapılmasını istediği, ahlakın da “iyi” olarak nitelediği davranışlardır. İyi eylemler yapmak ahlaken iyi olduğu gibi dinende sevaptır. Doğru sözlü olan birisi dini inancı olmasa da fitratına uygun, insanlığın gereği olarak ahlaken iyi bir davranış yapmıştır (Uysal, 2005, s. 44). Ancak dine inanan için ise Tanrının rızasını gözetmek istemesinden dolayı aynı zamanda sevap işlemiştir. Yani din ahlaki değerlerin insan üzerindeki yaptırım gücünü etkinleştirir. Böylece insandaki din inancı, onu kötü hal ve hareketlerden uzak tutup ahlaklı olmaya yönlendirir (Sönmez, 2011, s. 135).

İslam özelinde söyleyecek olursak din, insanın kendine, başkasına canlılara ve Tanrı'ya karşı ödevlerini belirttiği için ahlak ile özdeştir (Uyanık, 2007, s. 238). İslam ahlakının temel kaynağının Kur'an-ı Kerim, pratik kaynağının ise Hz. Muhammed'in hali ve davranışları olduğu görülür. İnsanlar, ondan İslam ahlakını teorik bazı ilke ve kurallar sistemi olarak değil, onun ameli, yani pratikte yapıp ettiklerini gözlemleyerek öğrenmişlerdir. Hz. Aişe kendisine Allah resulünün ahlakı nasıldı diye sorulduğunda “Siz hiç Kur'an okumuyor musunuz? O'nun

ahlakı Kur'an'dı" (Müslim, Müsafirûn, 139) diyerek bu gerçeğe işaret etmiştir. Bu nedenle olsa gerek, Hz. Muhammed (s.a.v.) "*Ben iyi/güzel ahlakı tamamlamak için görevlendirildim.*" (Malik, Hüsnü'l-hulk, 8) demiştir. Kur'an-ı Kerim'de de Hz. Muhammed'in (sav) ahlaken örnek alınması gereken bir rol model olduğuna "*Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.*" (Kalem, 68/4) ayeti ile dikkat çekilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in İslam ahlakına ilişkin temel koyucu argümanı, emr bil-ma'ruf, nehy ani'l-münkerdir: iyiliği emretmek, kötülükten nehyetmektir! "*İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.*" (Al-i İmran, 3/104). Kısaca, bu ayet, İslam'ın getirdikleriyle amel ve nehyettiği şeylerden sakınmayı emretmektedir. İkbâl'in ifade ettiği gibi Kur'an teoriden ziyade amelin önemi vurgulayan bir kitaptır (İkbâl, 2015, s. 27).

İslam ahlakı, Müslüman insana belirli bir yükümlülük getirmektedir, bu iki taraflı bir yükümlülüktür. Müslüman insan Kur'an'da ve Sünnet'te 'iyi (ma'ruf) olduğu belirtilen fiilleri yapmak, 'kötü' (münker) olduğu belirtilen fiillerden de kaçınmak zorundadır. Dolayısıyla, neyin 'iyi, neyin 'kötü olduğunun tespiti, seküler bir tercihe ya da bireyin kararına bırakılmış değildir. Buradaki ölçünün, İslam'ın kuralları olduğu ve hayatın her alanına kendini hissettirdiğini unutmamak gerekir (Yavuz, 2012, s. 61).

Modernite, Sekülerleşme ve Ahlak

Günümüzde gençlere okulda, camide sık sık ahlaklı olmaları öğütlenmektedir. Ancak yaşadığımız gündelik hayatın ne kadar ahlaki olduğu pek sorgulanmamaktadır. İnsanlara yalnızca güzel sözler söylemek, öğütlerde, tavsiyelerde bulunmak, örnek insan hayatlarını anlatmak yetmemektedir. Çünkü insan hayatında etkin olan ve onun yönünü tayin eden şey, sözlerden çok yapılan işler ve eylemlerdir. Bir toplumun ahlaki yapısına, doğruluk, dürüstlük, insan sevgisi, çalışma, yardımseverlik, cana ve mala saygı gibi değerler hâkimse, o zaman bu özellikleri taşıyan insanlar yetişir ve etkili olur. Eğer toplumun yapısı bozulmuş, gayri ahlaki kavramlarla düşünölmeye başlanmışsa, o vakit de böyle davranış gösterenler etkin hâle gelirler. Bireyleri etkileyen şey, hayatın kendisidir. İstenildiği kadar öğrencilere tarihten parlak örnekler veya çok sağlam ilkeler sunulsun; içinde yaşanan çağın ahlaki sorgulaması yapılmadığı sürece, onlar -en iyi ihtimalle- gerçeklerden kopuk, hayal dünyasında yaşayan kişiler hâline geleceklerdir” (MEB, 2010, s. 6). Modern dünyanın gerçek yapısını tanımadan ahlaklı bir hayat sürmek oldukça zor gözökmektedir. Prof. Dr. Sezgin Kızılcelik’in ifade ettiği üzere *“Ahlaki olan her şeyin kaybolduğu, ahlaka dair olanın tabrip edildiği ve ahlaklı bireyin yok edildiği bir dünya önümüzde duruyor.”* Çünkü modern hayat tarzı her geçen gün ahlaki değerlerin altını oyararak yok etmekte, erdemli bir hayat sürmeye çalışan insanoğ-

lunun ahlaki değerlerinden uzaklaşmasına sebep olmaktadır (Gündüz, 2005: viii). O halde modern hayat tarzı nedir? İnsanı nasıl etkilemektedir?

Kaynaklara göre “modern” kelimesi eski Latince metinlerde “modernus” sözcüğünden türetilmiştir. Modernus ise aynı dilden “hemen şimdi”/günümüz anlamına gelen “modo”dan türemiş bulunmaktadır. Hristiyan dünyasını Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için “modernus” şeklinde kullanılan bu sözcüğün bugünkü karşılığı ise geleneksel veya düne ait olmayandır (Yavuz, 2012, s. 175). 19. yy Avrupa aydınlanmasının bütün dünyada düşünce ve yaşam alanlarını etkilemesine modernizm adı verilmektedir. Modernizmin en temel özelliği bilimde akılcılığı, yaşamda ise din dışılığı (profan) esas almasıdır (Kılıç ve Ağçoban, 2013, s. 223). Bu süreçte dini ve kutsal olanı hayatın dışına iten modern dünya, ahlaki kriterleri umursamayan, güvenliksiz bir dünya oluşturmaya çalışmaktadır (Müftüoğlu, 2004, s. 4).

Modernizmin temel dayanakları; kapitalizm, endüstriyalizm, şehirleşme, demokrasi, akılcılık, lâiklik, bürokrasi, ihtisallaşma, farklılaşma, bilimsel bilgi ve millî devlet şeklinde sıralanabilir (Çetişli, 2003, s. 146). Böylece modern döneme giren insanlık, -özellikle Batı toplumları- bu dönemde, nitelik ve nicelik bakımından daha önceki dönemlerden çok daha farklı bir hayata kavuşmuştur. Hayat tarzı, kültür, sanat, teknik, bilim gibi insan ve toplum hayatının hemen her alanında büyük tesirler

bırakan bu dönem, modern çağ olarak ifade edilebilir. Bu tesir öyle bir noktaya gelmiştir ki, insanların düşünce tarzlarını, dünya görüşlerini ve hatta inançlarını etkileyecek bir boyut kazanmıştır (Yaran, 2008, s. 142).

Modernizmin insan hayatına pek çok imkân ve kolaylıklar getirdiği inkâr edilemez bir durumdur. Bununla birlikte birçok olumsuz gelişmelere zemin hazırladığı da bir gerçektir (Kirman, 2016, s. 211). Bunlar arasından burada bireyi ve toplumu ahlâken etkileyen bazı hususlara değinilecek olursa; insan ve kutsal arasındaki bağın koparılması veya zayıflatılması, birey olarak insanın ve tür olarak insanlığın bölünüp parçalanması, insanın başta kendine olmak üzere değerlerine yabancılaşması ve çevresinde yalnızlaşması, başta daha zayıflar ve yoksullar olmak üzere insanların ticaret ve tüketim metaı haline getirilmesi, fuhuş ticaretinin artması, alkol ve uyuşturucu bağımlılarının çoğalması, insanlar arası ilişkilerde çıkarıcılığın egemen olması, ırkçılığın hortlaması ve insanların birbirlerini dışlayıp düşmanlaştırması, savaşların ve şiddetin tahribatının korkunç boyutlara ulaşması gibi birçok olumsuzluk sayılabilir (Yaran, 2008, s. 149).

Bu dönemde her şeyde esas olan standardizasyon düşüncesi ve uygulaması hayatı tekdüzeleştirip insanları kalabalıklar içinde yalnızlaştırmış adeta insanı robotlaştırmıştır. (Talu, 2010, s. 142). Çok yoğun bilgi bombardımanı ve hızla gelişen teknoloji insanı esir almıştır. Mahallî ve millî değerler, küreselleşme ile

evrensel değerlerin hücumuna uğramış; pragmatizm (faydacılık), bütün değerlerin üstünde tutulup diğer değerlerin ölçüsü ve belirleyicisi hâline getirilmiştir. Madde ilâhlaştırılırken mana yok sayılmış; akıl, pragmatizmin aracı yapılmıştır. Böylece insan yabancılaşma, yalnızlaşma, tatminsizlik, güvensizlik, inançsızlık bunalımları içinde ne olduğu, ne olması gerektiği soruları arasında bir kimlik krizine düşmüştür (Çetişli, 2003, s. 142). Rousseau'ya göre modernleşmeyle birlikte bilim ve sanatta yaşanan gelişmeler insanlar arasındaki eşitsizliği arttırmıştır. Ahlak ve gelenek-göreneklerde yozlaşma başlamış, cemiyetin sürüleştirmeye başladığı bu süreçte samimi dostluk ve güvenin yerini, şüphe, korku, soğukluk ve çekingenlik almıştır. Dolayısıyla ilim ve sanat dalları insanların kötü tarafını doğurmuştur. Aynı süreçte insana verilen değer ve önem azalmış, sosyal ilişkiler ve hayat, insani özelliklerini yitirmiştir. Rousseau, İnsanların Tanrı'yı dünyevileştirdiğini onu kendi yerlerine koymaya başladıklarını bu nedenle de kutsal denilen şeyin yok edildiğini vurgulamaktadır (Akt. Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, s. 40).

Zijderveld'e göre günümüzde bireysel ve duygusal tatmin giderek daha fazla ön plana çıkmaktadır şayet "bir nesne, bir düşünce ya da bir ilişki bizi tatmin etmiyorsa hemen terk ediyor ve yeni bir arayışa çıkıyoruz". Günümüz insanının davranışlarının temelinde ilkelerden çok, menfaat arayışı yatmaktadır. İnsanlar gerçekliği sorgularken geleneksel değerlerden çok, büyük

değişkenlik gösteren kendi öznel duygularını dikkate almaktadır. Bu aynı zamanda “tüketimci ahlak”ın neden bu kadar ilgi gördüğünü açıklamaktadır. Ona göre bu durum “ahlaksız ahlak” olarak görülmektedir. Ahlaksız ahlak, birey ya da grupların söylemleri ile eylemlerinin ters düşmesini, hatta çoğu zaman kasıtlı bir şekilde, değişen şartlara uygun olarak farklılaşmasını ifade etmektedir. Modern toplumlarda bu ikilemlerin daha fazla yaşandığına şahit olunmaktadır (Çalık ve Er, 2016). Bu noktada Kur’an’ı Kerim bu ikilemi sonlandırmak için “*Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında sevilmeyen bir iştir.*” (Saff, 61/2) ayeti ile günümüz Müslümanına özünde sözünde doğru olmayı salık vermektedir.

İletişim araçlarının yaygınlaşması ve medyanın etkisiyle yepyeni bir yaşam biçimi ve ahlak anlayışı ortaya çıkmaktadır. Tüm dünyada ortak bir kültür ve davranış biçimi oluşmaya başlamıştır. Çözülüş sürecine giren tüm geleneksel toplum yapılarının, ilişki biçimlerinin özveri, ilgi, paylaşma, dayanışma, sorumluluk gibi dinî-manevî temellere dayalı pek çok erdemin gittikçe zayıfladığı ve neticede toplumsallık duygusunun, sadece maddî ilişkilere indirgenerek belirleyici niteliğini büyük ölçüde kaybettiği dolayısıyla geleneksel ahlakı işlevsiz hale getirdiği söylenebilir (Bahadır, 2002, s. 131). İş, para ve çıkar eksenli oluşmuş bu dünya insan ruhunu sıkmakta, yalnızlaştırmaktadır (Talu, 2010, s. 146).

Hazların, arzu ve isteklerin tatmininin hayatının temel gayesi haline geldiği, gücün, maddiyatın, çıkarın insan ilişkilerinde en esaslı belirleyici olduğu (Talü, 2010, s. 146) böyle bir çağda ahlaka ne derece ihtiyaç duyulmaktadır? Diğer taraftan insanların din, dindarlık ve ahlak anlayışları, nasıl bir değişime uğramıştır? Ahlak açısından konuya yaklaştığımızda her yaşam biçimi kendi ahlak anlayışını oluşturmaktadır. Modern dünyada ise ahlak anlayışı sekülerleşmiştir. Türkçe 'de "dünyevileşme" olarak tanımlanabilen Sekülerleşme "dinin dışarı itilmesi veya dinin günlük hayatta etkisizleşerek önemini kaybetmesi" olarak da ifade edilebilir (Kirman, 2016, s. 263). Burada insanın ilkelerini oluşturmada, yönelişlerini, yaşamını düzenlerken dikkatini dini olgulardan tamamen soyutlayıp, dünyevi olgulara yönelmesi söz konusudur. Dolayısıyla bu anlayışla oluşturulan ahlak sistemi seküler ahlak olarak kabul edilir (Aydın, 2011, s. 9).

Seküler ahlak sistemini benimseyen modern insan, her şeyin ölçüsünün kendisi olduğuna inanan, her şeyi elde etme güdüsünün temelini oluşturan güçlü bir egoya sahip, iç çatışmalardan kurtulmasının yolu arzularını tatminde arayan hedonist (Weber, 1999, s. 135) üstün üretme gücü ile tanrıya ihtiyaç duymayan ancak eliyle yarattıklarının kendisine sahip olduğu (Fromm, 1990, s. 139–140) bir hale gelmiştir. Başka bir deyişle mevcut durum insanın bir bakıma kendi kendini kutsaması ve ürettiği değerlere tapınması sonucuna yol açmıştır (Aydın, 2011, s. 9). Bu açıdan bakıldığında seküler ahlak, dinin öngördüğü

kâmil insanı oluşturacak bir temelden yoksun gözükmektedir (Aydın, 2011, s. 22).

Konuya düşünsel temeller açısından yaklaştığımızda, geleneksel ahlak anlayışının modern düzlemde dikkate değer bir değişim geçirdiği söylenebilir. Yaşadıkları asırda daha çok spekülatif bir yöneliş arz eden Protogoras'ın insanı ölçü alan "indirgemeci" yaklaşımı, Diogenes'in kayıtsızlığı savunan "kynik" yaklaşımı, Aristippos'un hazzı merkez alan "hedonist yaklaşımı, Machiavelli'nin amaç uğruna her türlü aracı meşru kabul eden "oportünist" yaklaşımı ve Nietzsche'nin normları "saçma" sayan yaklaşımı, çağımız toplumlarının pek çoğunda hayat görüşü haline gelmiş; bundan da öte, geniş uygulama alanları bulabilecek bir hüviyet kazanmıştır (Bahadır, 2002, s. 131).

Bugün, ahlakı yeniden gündeme almak adaleti, doğruluğu, erdemi, dostluğu, vefayı, sevgiyi, merhameti, kanaati, kısaca tüm insani hasletleri bu çağın insanına hitap edecek şekilde tesis etmek gerekmektedir. Fakat günümüz Müslüman'ı, hızla değişen bu dünyada yeni bir ahlakı tesis etmek bir tarafa kendisi dönüşüme uğramakta, adeta inandığı gibi yaşamaya değil, yaşadığı gibi inanmaya başlamıştır (Değirmenci, 2017; Aydın, 2011, s. 9). İşte bu nokta seküler ahlakın en temel ilkesi olan dünyevileşme sürecinin gerçekleştiği nokta olarak ifade edilebilir (Aydın, 2011, s. 9). Bu durum Müslümanlar tarafından İslam ahlakının, hayata anlam kazandıracak ve yön verecek şekilde, daha ciddi olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

İnsanlığa daha fazla adaleti, insaniyeti ve ahlakı önermek İslam dini içinde saklı büyük güçtür. Çünkü bir dinin evrenselliği, bütün çağlara hitap eden bir yapıya sahip olması ve ilkelerinin koşullara göre yorumlanmasıyla mümkündür. İslam çağcıl, özü ve mahiyeti korunduğu sürece yeniliklere açık bir dindir. Diğer taraftan İslam, Protestan Hıristiyanlığın sekülerleşmeye yol açıcı bir çizgi izlemeye eğilimli tabiata sahip bir din değildir. Bu yüzden de İslam sekülerleşmeye gerek inanç esasları gerekse ahkâm/ahlak boyutu ile geçit vermemektedir. Ernest Gallner'e göre bunun sebepleri; İslami öğretinin güçlü bir Tevhid inancına dayanması, İslami öğreti ile yasanın öğretilerinin birbirlerinden ayrılmaması, yasa öğretilerinin topluma somut olarak sunulması, İlâhi yasanın toplum-kilise ikilemine dayanmayıp, toplumun bütün kesimleri açısından geçerli olması ve İslam'da ruhban sınıfının olmayışı olarak görülmektedir (Altıntaş, 2005, s. 175-180).

Örneğin; Toplumsal açıdan bakıldığında seküler ahlak bireyi merkezi alırken İslam ahlakında kişi aynı zamanda çevresindeki insanlardan da sorumludur. "*Komşusu aç iken kendisi tok yatan bizden değildir.*" (Müslim, İman, 74). Sonra ekonomik açıdan bakıldığında Kapitalist ahlakta bireyin amacı kar etmektir. Bu yüzden satıcı ürünlerin iyi olanlarını üstü koymakta ve kötü olanını alta saklamakta, gıdaların genetiği ile oynamakta, ayıplı mal satmakta vb. ahlaken bir sorun görmez. Aslında insanın kar elde etme isteği yeni ortaya çıkmış bir olgu da değildir. Hz Peygamber döneminde yaşanan bir olay buna örnek gösteri-

lebilir. Hz. Peygamber bir gün pazarda bir buğday sergisine uğrar. Elini buğday yığınının içine daldırınca parmakları ıslanır. *Bunun üzerine satıcıya; “Bu ıslaklık ne?” diye sorar. Adam; ‘Ey Allah’ın Resulü! Yağmur ıslattı’, cevabı verince. “İnsanların görüp aldanmaması için o ıslak kısmı ekinin üstüne çıkarsaydın ya!”* karşılığını verir. Ardından da; *“Bizi aldatan, bizden değildir.”* (Müslim, İman, 164) buyurarak İslam ahlakının hedeflediği hayat düzeninin ne kadar insan merkezli ve âdil olduğu göstermiştir.

Modernite bir sosyal kültür ve yaşam tarzıdır. Elbette toplumların yaşam ve kültürel dünyaları sanat, bilim ve teknolojik tercihlerini de etkilemektedir. Müslümanlar günümüzün bilim ve teknolojisini özümseyerek üretimlerini ona göre geliştirmeli, ancak modernite karşısında sosyo-kültürel kimliklerini kaybetmemeleri gerektirir. Bu kimliğin ilk oluşum yeri ise İslami değerlere göre şekillenmiş aile olduğu ifade edilebilir (Köse, 2017, s. 22).

Günümüz Müslümanlığının Ahlaki Sorunları

Modern dünyanın sahip olduğu kapitalist/seküler ahlak batı kaynaklı olmakla birlikte birtakım sorunların kaynağında sadece batı’yı aramak ve batı’yı suçlamak ve eleştirmek ile bir yol alınmayacağı bir gerçektir. İslam dünyasının bugünkü durumunu genel olarak ve ahlaki açıdan sorgulamak gerekmektedir. Kendisini Müslüman olarak kabul eden bireyler ve grupların, acıma-

sızca diğer gruplara saldırırken dinî sloganları kullanması önemli bir çıkmaz olarak karşımızdadır (Çalık ve Er, 2016). Öte yandan Müslüman ülkelerin bilimsel, ekonomik ve sosyal yönlerden dünya sıralamasında oldukça alt sıralarda yer alması düşündürücüdür. Hatta “İslam ülkeleri ne kadar İslami?” başlığıyla yayınlanan bir çalışmada (Rehman ve Askari, 2010, s. 1-37) İslam'ın temel hükümlerine göre ele alınan kriterlere göre ilk on'a hiçbir İslam ülkesinin girememesi Müslüman dünyası açısından manidardır. Sonra Müslüman ülkelerin üniversitelerinden dünya genelinde üniversiteler arası sıralamada ilk dört yüze birkaç istisna hariç girebilen mevcut değildir (Thewur, 2018). Akademik ve bilimsel açıdan diğer ülkeler ile kıyaslandığında geride kaldığı aşikârdır. Bilimsel çalışmalara Türkiye özelinde bakıldığında Türkiye’de tezlerin üçte birinden fazlasında ‘ağır intihal’ vardır (Göktaş, 2016). Bu durum bilimsel ahlak açısından Müslüman ülkelerin sorun yaşadıklarını göstermektedir.

Bu konuyla ilgili olarak Açıkgenç (2006, s. 10) bilimsel ilerleme için bilgisel şartların mevcut olması gerektiğini ancak bu şartları da doğuran asıl bağlamsal şartın “ahlak” olduğunu ifade etmektedir. O, bilimin ve bilimsel ilerlemenin ahlakla doğrudan ilişkisi olduğunu ve buradan hareketle İslam medeniyetinde ahlakın zayıflamaya yüz tuttuğu dönemlerin, aynı zamanda bilimsel durağanlaşmanın başladığı dönemler olduğuna dikkat çekmektedir (Açıkgenç, 2006, s. 132). Aydın’da

(1999, s. 319) Müslümanların, İslam inancının en canlı olduğu yüzyıllarda, bilimsel çabalar da en olumlu ürünlerini verdiğini belirtmektedir.

2010-2014 yılları arasında ahlak üzerine yapılan Dünya Değerler Araştırması ve 2012 Türkiye Değerler Atlası raporuna, Türkiye adına önemli sayılabilecek bazı bulgulara rastlanmıştır. Rapora göre; Türk toplumu, Avrupa'nın ve dünyanın en dindar toplumlarından birisidir. Dinin toplum yaşamındaki yeri %68,1 gibi oldukça yüksek bir oranla en üst düzeylerdedir. Dinin esas olarak bu dünyaya değil, ölümden sonraki dünyaya anlam kazandırdığını düşünenlerin oranı %76'dır. Aile, Türk toplumunda yüzde 95,4 gibi inanılmaz yüksek bir oranda önem görmektedir. Dinin özünün kurallara uymak olduğunu düşünenlerin oranı %64'tür. Yaklaşık her üç kişiden biri hem 30 gün oruç tutuyor, hem günde beş vakit namaz kılıyor (Yılmaz, 2012). Bu verilere göre din olgusu, Türk halkı için çok önemli bir konu durumundadır. Aile ile birlikte din konusundaki bu inanılmaz yüksek oran, Türkiye'de toplumun aşırı muhafazakâr bir yapıda olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan aynı çalışmada Türk toplumunun insanlara güveninin oldukça düşük olduğu belirtilmiştir. Halkın yalnızca 11,6'sı çoğu insana güvenilebileceğini düşünürken, yüzde 82,9'luk büyük çoğunluk, diğer insanlarla etkileşime geçerken çok dikkatli olunması gerektiğini düşünmektedir (Yılmaz, 2012). Burada yüksek dindarlık oranı ile insanların

birbirine güvenme konusunda bir tezatlık gözükmektedir. Hz. Peygamber, Müslümanı tarif ettiği hadislerle bakıldığında *“Müslüman, dilinden ve elinden güvende olduğu, mü’min de insanların malları canları hususunda, kendisine güvendiği kişidir.”* (Tirmizi, İman, 12) ve *“Çevresindeki kişilerin emin olmadığı kişi cennete giremez”* (Müslim, İman, 18) görülmektedir ki Müslüman güven veren, güven duyulan kimsedir.

Öte taraftan resmi verilere göre Türkiye’de son yıllarda fuhuş, cinsel istismar, uyuşturucu kullanımı, gasp, cinayet, hırsızlık, şiddet vb. suçlarda geçmiş dönemlere göre artış olduğu görülmektedir (Tüik, 2016a). Aynı verilere göre kişilerin eğitim seviyesi yükseldikçe suç işleme oranının düştüğü anlaşılmaktadır. Mevcut bu durum toplumsal hayatın sosyal, duygusal, ticari, sportif hemen hemen alanında ahlakın tüketildiğine (Çalıkoglu, 2017) ya da başka bir deyişle dindarlığın ahlaki pratiğe yansımada çeşitli problemlerin olduğuna işaret etmektedir.

Tefsir alanında yaptığı çalışmalar ile tanınan Öztürk (2017, s. 51) bu konuyla ilgili olarak “Sağlam bir itimat/güven duygusu, derûnî bir keşif olan iman ise genellikle itikatla (akâid) özdeş zannediliyor. Hâliyle, insanın derûnuna işleyen ve pekâlâ artıp eksilen bir kalbî amel olmaktan çıkıp, salt zihinde yer eden ve gerektiği zaman ruhsuz biçimde dile getirilen bir klişeye dönüşüyor; ama maalesef insanı dönüştürmüyor, ahlakî sorumluluk duygusu üretmiyor” diyerek dindarlığın ahlak üretemediğine dikkat çekmektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla modernitenin getirdiği hayat tarzı insanların dini inanışlarını ortadan kaldıramasa bile tesirleri ile dejenere etmektedir. Zira hayatını kapitalist yaşam felsefesinin etkisinden kurtaramayan dindarlık büyük ölçüde namaz, oruç gibi bazı biçimsel ibadetlere/ritüellere indirgenmiş durumdadır. Bunu ibadetlerin rutinleşmesi ve kültürel bir forma dönüşmesi (Yapıcı, 2007, s. 312) olarak da değerlendirmek mümkündür. Hâlbuki İnsanın din ve dindarlık da dâhil temel ihtiyacı derindedir ve bu ihtiyaç hemen tamamıyla ahlakla ilgilidir. Ahlaki boyutu göz ardı edilmiş, buna karşılık formel ritüel ve retorik boyutları güçlendirilmiş din ve dindarlığın ahlak bozucu olduğu bile söylenebilir (Öztürk, 2017, s. 51).

Tanrıya inandığını ve O'nun buyruklarını yerine getirdiğini sanan birçok kişinin ahlak ilkelerini hiçe saydığı az görülen olaylardan değildir. Zamanla bir alışkanlık haline gelen dini görevlerini yerine getirilmesi ile ahlaki duyarsızlık, yan yana ve belki de psikolojik hiçbir rahatsızlığa sebep olmadan yürüye bilmektedir. Fakat böyle bir alışkanlık içinde olan insana inancına göre yaşayan tutarlı bir dindar demek mümkün değildir. Bradley'e göre dindarlık, mahiyeti itibarıyla dindarca, yani ahlaklı olmayı gerektirir (Aydın, 1999, s. 329).

Hiz. Peygamberin İslam'ın sadece ibadetlerden hâsıl bir din olmadığını, bunun yanında diğer insanlar iyi geçinip ahlaklı olmanın ne derece önemli olduğuna aşağıdaki olay örnek gösterilebilir. Bir gün peygamber efendimize bir kişi gelerek şöyle

sordu; “*Ey Allah’ın Resulü, falan kadın çok (nafile) namaz kılar, oruç tutar ve çok sadaka verir. Yalnız dili ile komşularını incitir, dedi (ve Peygamberimizin bu kadınla ilgili değerlendirmesini sordu) Peygamberimiz: O, Cehennemdedir, buyurdu. Adam: Ey Allah’ın Resulü, falan kadın da az namaz ve orucu ile anılır ve kendi yaptığı Keş’den bir miktar da sadaka verir. Ancak (iyi ahlakı sebebiyle) komşularına eziyet etmez, dedi (ve bu kadın hakkındaki görüşünü sordu) Peygamberimiz; İşte o kadın Cennettedir,*” buyurdu (Ahmet b. Hanbel, Müsned, II, 440). Yine bu konuyla ilgili olarak “*Kıyamet günü mizanda, güzel ahlaktan daha ağır gelecek hiçbir ibadet yoktur.*” (Tirmizi, Birr, 62) hadisiyle ahlaklı olmanın önemini vurgulamıştır.

Ülkemizde, yoğun bir ahlaki bunalımın varlığı bir gerçektir, ancak, bu bunalım, sanıldığı gibi sadece iman zayıflıklarından değil, iman, ibadet ve ahlak arasında kurulması gereken hayatî bağın ihmalinden kaynaklanmaktadır. Yerinilen "soyut iman" anlayışının gücü, kişiyi ibadet ve ahlaka motive etmeye yetmemektedir. Din eğitiminde bu birleşik ve parçalanamaz alana ilişkin eski yaklaşımların revize edilmesi gerekmektedir (Başkurt, 2002, s. 72).

“*Ben, ahlaki güzellikleri tamamlamak üzere gönderildim.*” (Malik, Hüsnü’l-hulk, 8) buyuran bir Peygamberin örnek ahlakına duyduğumuz ihtiyaç, gün gibi ortadadır. Bugün Allah Resulüne iman eden insanlar, onu model olarak benimsiyor mu? Benimsiyor ise ahlaki tutum ve davranışlarının ne kadarını ona

göre ayarlıyor? Ayarlamada sorun yaşandığı aşikârsa, insanımız bugünün şartlarında Hz. Peygamber'in ahlaki bir model olma vasfını kaybettiğini düşünüyor olabilir mi? Onun bu vasfı hâlâ taşıdığına dair inancı tam ise acaba onun ahlaki özelliklerine dair yeterince bilgi sahibi değil mi? Peki, yeterince bilgisi olan ve hatta bu bilgiyi başkalarına da aktaran kimselerin cahiliye mantalitesini besleyen yalan, dolan, hile, pusu dolu adımlarını nasıl anlamlandıracağız? Hz. Peygamber'in model alınmasını sağlamaya çalışan/çalışmakla görevli olan insanlar onu ne kadar model alıyor? Gibi sorulara çalışmasında cevap arayan Huriye Martı şöyle demektedir: *"Elbette inananlar için Hz. Peygamber'in ahlaki öğretileri kutsal ve ahlaki örnekliliği tartışılmazdır. Ancak peygamber ahlakının olanca saygınlığına rağmen gereğince modellenememesi, kanaatimizce "ahlaka dair hadislerin bağlayıcılığı" konusunda zihinlerde yer eden yanlış bir algıya ve "iman-ahlak bağının yeterince kavranamamasına" gelip dayanmaktadır. Sünnetin, "Allah Resulü tarafından teşvik edilen ve şefaate vesile olan ama yaptırım taşımayan" bir diğer ifadeyle "yapılsa iyi olan ama yapılmazsa ceza gerektirmeyen" davranışlar şeklinde kodlanması ciddi bir problemdir. Bu durum, sünnetin ahlaka dair emirlerinin de en az hukuka dair emirleri kadar bağlayıcı olduğunun unutulmasına, dolayısıyla bağlayıcılığı göz ardı edilen ahlaki emirlerin uygulanmamasına neden olmaktadır. Dinî hassasiyete sahip olan çevrelerde bile ibadete ve hukukî kaidelere gösterilen özenin ahlaka gösterilmemesi ve namaz, oruç, zekât gibi ibadetleri yerine getirmenin iyi Müslüman olmak*

için yeterli sanılması bu yanlışlığın sonucudur. İbadete eğilip ahlaki geride bırakma yanlışlığına düşen bireylerin, söz gelimi namazın sünnetlerine veya sünnet olan namazlara ziyadesiyle ilgi gösterirken; adalet, sadakat, vefa, cömertlik, tevazu gibi ahlaki sünnetlere aynı hassasiyetle yaklaştıklarını söylemek zordur. Oysa nebevî sünnet, hukuktan önce iman ve ahlak temellidir (Martı, 2014, s. 5).

Diğer bir sorun ise somut ahlaki modellere duyulan ihtiyaçtır. Bulunduğu dönemde çevresine yaparak yaşayarak somut bir örnek olan Hz. Peygamberin günümüz insanına nasıl somut örneklik olarak tanıtılacağıdır. İnsanımızın, inandığı Peygamber'in hayatını tanıması ve onun yaşam tarzını tüm yönleriyle öğrenmesi sağlanmalıdır. Özetle bugünün insanı "Görmesem de görmüş gibi oldum!" dediği bir anlatımla Peygamberine kavuşturulmalıdır. Allah Resûlü ile aşinalık kurulmasını sağlama yolunda her türlü kitle iletişim aracı kullanılmalı, sesli ve görüntülü teknolojilerden yararlanılmalıdır. İyi tanımamanın, zihinsel olduğu kadar duygusal uzaklaşmaya da sebep olduğu asla unutulmamalıdır. Diğer yandan onu göremeyen insanlara, ona benzeyenleri gösterme yolunda çaba sarf edilmelidir. Bunun anlamı peygamber ahlakı ile ahlaklanmış insanların azalması sebebiyle yaşanan boşluğun doldurulması için gayret edilmelidir. İnsanlar Hz. Peygamber (sav) hakkındaki bilgi eksikliklerinin yanı sıra, örnek ihtiyaçlarını da giderememektedir. Şehirde, mahallede, sokakta ve evde onun ahlakını yansıtan modellerin azalması, inananları her gün gördükleri olumsuz modelleri örnek edinme-

ye itmektedir. Özellikle çocukların ve gençlerin Peygamberimizi bir sosyal model olarak görmeye ciddi anlamda ihtiyaçları olduğundan hareketle Hz. Peygamber'i yansıtan örneklerin nasıl yetişeceği üzerinde strateji geliştirmek de en az onu anlatmak kadar önem arz etmektedir (Martı, 2014, s. 10).

İslam'da İman esaslarının ve ibadetlerin Müslümanlar tarafından İslam'ın şartı beş, İmanın şartı altı gibi belirli şekilde formüle edildiği görülmektedir. Örneğin namaz günde beş vakit kılınan bir ibadettir. Ancak ahlak için böyle bir vakit dilimi belirlenmemiştir. Dolayısıyla bir Müslüman hayatın her anında ahlaklı davranışlar sergilemek durumundadır. Çünkü her ne kadar inanç, ibadet ve ahlak olarak sıralanan dini bilgiler içerisinde ahlak son sırada yer alsın da bu durum ahlakın önemsiz görülmesinden değil, her üç kavramın birbirini tamamlama ve diğerinin ön şartı olmasından kaynaklanmaktadır. Peygamberimizin güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildiğini ifade eden hadisi inanç ve ibadetin ön şart ve başlangıç, güzel ahlakın ise elde edilmesi gereken bir sonuç olduğunu ortaya koymaktadır (Zengin, 2016, s. 10).

Eğitim ve Ahlak

Günümüzde eğitimin çeşitli tanımları yapılmakta ve eğitim sözcüğüne farklı anlamlar verilmektedir. Bunun nedeni her düşünür ve eğitimcinin inandığı felsefi görüş doğrultusunda eğitimi ta-

nımlaması ve ona anlam vermesidir. Sözcüleri idealistlere göre insanın bilinçlice ve özgürce Allah’a ulaşmak için sürdürdüğü biteviye çabalarıdır. Realizme göre eğitim; yeni kuşağa kültürel mirası aktararak onları topluma uyuma hazırlama sürecidir. Pragmatizme göre eğitim; kişiyi yaşantıları inşa yoluyla yeniden yetiştirme sürecidir. Marxizme göre eğitim; insanı çok yönlü eğitime doğayı denetleyerek onu değiştirecek ve üretimde bulunacak biçimde yetiştirme sürecidir. Natüralizme göre eğitim; kişinin doğal olgunlaşmasını artırma ve onun bu özelliğini göstermesini sağlama işidir (Sönmez, 2005, s. 36).

Eğitime toplumsal bir nitelik kazandıran Durkheim’e göre ise eğitim, fiziksel ve toplumsal çevrenin insan üzerinde meydana getirdiği etkilerdir (Deveci, 2008, s. 19). Bu tanımları çoğaltmak mümkündür. Ülkemizde eğitim camiasında geniş kabul gören ve Ertürk tarafından yapılan tanıma göre eğitim; “bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir” (Şenel, 2008, s. 4).

Eğitim, terbiye anlamında da kullanılmaktadır. Terbiye, Arapça “rab” kökünden türemiş bir kelime olup, eğitmek, gözetmek, idare etmek vb. anlamlarında kullanılmaktadır. Terbiye kelimesi Türkçede çoğu zaman ahlaki davranış anlamında kullanılmaktadır. Bu manada düşünüldüğünde ahlaklı insan için terbiyeli, ahlaksız insan için de terbiyesiz denilmektedir (Öcal, 2013, s. 3).

Terbiye (Eğitim), bir cemiyette yetişmiş neslin henüz yetişmekte olan nesle, fikir ve hislerini vermesi olarak tanımlanır. Rab kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de, efendi, sahip, baba gibi anlamlarda kullanılması ve terbiyenin kavramsal içeriğinde yetiştirme ve geliştirmenin bulunması onun eğitim kavramına karşılık olarak kullanılmasına imkân tanımıştır. Terbiye kavramı Kur'an'daki bağlamıyla kullanıldığında, Allah'ın varlıkları var edip, büyütüp geliştirmesi, halden hale geçirerek mükemmelleştirmesi demektir. Hz. Peygamber'in "Beni rabbim terbiye etti, ne güzel terbiye etti" demesi de aynı kullanımı örnekler. İnsanlar için kullanıldığında ise terbiye, insanın Allah'ın vekili olarak bu işi üzerine alması, yani insanın insanı terbiye etmek üzere faaliyetlerde bulunmasıdır (Keyifli, 2013,107). Bu eğitimin gayesi de özetle, insanı iyi insan (insan-ı kâmil) ve Müslüman olarak yetiştirmektir (Öcal, 2013, s. 7).

İslam bilginleri de bu çerçevede kendi düşüncelerine göre çeşitli eğitim tanımları yapmışlardır. Örneğin; eğitim ve öğretimi birbirinden ayıran "Farabi'ye göre eğitim ahlaki ve sanatsal erdemleri kazandırmaktır". Eğitimin doğumdan itibaren başlaması gerektiğini düşünen İbni Sina'ya göre çocuğun ilk eğitimi ahlak eğitimidir. Bu çocuğu kötü iş ve arkadaşlardan uzaklaştırıp iyi arkadaşlarla oynamasını sağlamak, onu iyi davranışlara teşvik ile olur (Sönmez, 2005, s. 138-141).

İslam bilginlerinin eğitim tanımlarına bakıldığında bir yönüyle ahlaki erdem ve davranışların kazandırılması dikkat çek-

mektedir. Zira insan, ahlaki davranışları bilmiş olarak doğmaktadır (Aydın, 2003b, s. 52). Yüce Allah insanı en güzel şekilde (Tin, 95/4) fıtrat üzere yaratmış (Rum, 30/30) ancak onun eğitimini insana bırakmıştır. Bireyin doğumdan itibaren içinde yetiştiği ailenin ve toplumun ahlaki kuralları ve toplumsal değerlerini öğrenip benimsemesi ve davranışlarında uygulaması eğitim sonucu oluşmaktadır. Her ne şekilde olursa olsun, ahlak, öncelikle, kişilerin toplumsal davranışlarıyla ilgilidir. En önemli özelliği de insanlar arası ilişkilerden doğmuş olmasıdır. Bunun için denilebilir ki, insanlar arası ilişkiler olmasaydı ahlak da olmazdı. Bu ilişkileri düzenleyen kurallara ahlak denildiğine göre, ahlakî kurallar sonradan öğrenilen bir şeydir. Ahlak kuralları, çocuk dünyaya gelmeden öncede vardır. Çocuk, doğduktan sonra bu kuralları önce sezmeye sonra anlamaya ve daha sonraları da yorumlamaya ve uygulamaya çalışır. O hâlde, çocuğun ahlak kurallarına uyması bir eğitim sonucudur (Binbaşoğlu, 2004, s. 221).

İslam bilginlerinden Gazzâlî, insanların ahlakının değişebileceğini savunmaktadır. Buna kanıt olarak Hz. Peygamberin “ahlakınızı güzelleştiriniz” hadisini örnek vermekte ve bununda eğitim faaliyetleriyle gerçekleştirilebileceğini ileri sürmektedir. Hz. Peygamberin bu hadisinden hareketle ahlakın güzelleşeceğini, olgunlaşacağını söylemektedir. Sahabenin İslam öncesi ve sonrası hayatı incelendiğinde İslam ahlakının onlar üzerinde nasıl bir etki, değişiklik meydana getirdiği herkes tarafından görülmekte ve örnek gösterilmektedir (Gazzâlî, 1996, s. 62).

Dolayısıyla burada eğitim ve ahlak arasında sıkı bir ilişki bulunduğu söz edilebilir.

Din, ahlak ve değerler, toplumların varlıklarını ve kimliklerini korumalarında ve sürdürmelerinde en önemli faktörlerdir. Bu kültürel unsurların nesilden nesile aktarılması, eğitim faaliyetlerinin önemli işlevlerinden birisidir. Dolayısıyla eğitim sistemlerinde din, ahlak ve değerlerin yetişmekte olan nesillere kazandırılması önemli bir yer tutar. Zira din ve ahlakın da içinde yer aldığı değerler, insanı yücelten ve toplumu bir arada tutan bir işleve sahiptir (Şanver vd., 2017, s. 885). Şüphesiz bu değerlerin çocuk ve gençlere aktarılması öncelikle ailede başlayan ve daha sonra okulda devam eden bir eğitim süreci içerisinde gerçekleşmektedir.

Ailede Ahlak Eğitimi

Her çocuk, bir aile içinde dünyaya gelerek çevresi ile etkileşime girer. Bu etkileşim sonucunda çevresinde konuşulan dili, inanılan dini, toplumun uyduğu görgü kurallarını, ahlak ve değerleri öğrenir. Aile, tüm toplumsal kurumlar içinde en temel ve en eski kurumlardan biridir. Ancak günümüzde modernite, İslam dini açısından kutsal ve önemli sayılan aynı zamanda toplumun çekirdeği olan aileyi olumsuz anlamda etkilemekte, aile yaşamını bozmaya, temelinden sarsmaya çalışmaktadır (Köse, 2017, s. 15; Shakeela vd., 2010, s. 277). Modern hayat tarzının yaşandığı bu

sistemde bireyin alabildiğine özgürlüğü esas alındığından aile yaşamının bu özgürlüğü kısıtladığı düşüncesi hâkim olmuştur. Bu nedenle son yıllarda boşanma oranı oldukça yükselmiştir (TÜİK, 2016b). Çocuklar açısından ailelerde artık anne ve baba rol model olmaktan çıkmış (Aslan, 2002, s. 31) televizyon dizilerindeki karakterler onların yerini almıştır. Aile ile birlikte geçirilen nitelikli zamanların yerini televizyon, sosyal medya ve internet oyunları almaya başlamıştır (Cereci, 2016, s. 83). Dolayısıyla yeni yetişen kuşaklara bir anlamda ilk şekli kazandıran aile eğitici, koruyucu ve yetiştirici fonksiyonlarını terk etmek zorunda kalmıştır (Subaşı, 2002, s. 514).

Oysaki aile, çocuğun dünyaya geldiği andan itibaren içinde bulunduğu ilk eğitim ortamıdır. Ailenin toplum yaşamında üstlendiği birtakım görevler vardır. Bunlardan bir tanesi de din ve ahlak eğitimidir (Deveci, 2008, s. 29). Bu aynı zamanda ebeveynler için kutsal bir görev ve sorumluluktur.

Kur'an'ı Kerimde *“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun”* (Tahrim, 66/6) ayeti ile bu konuya dikkat çekilmiştir. Hz. Ali bu ayeti kendinize ve ailenize hayrı öğretin, ilim öğretim onları terbiye edin şeklinde tefsir etmiştir. Hz Peygamber de *“Şüphesiz Allah, elinin altında kilerden sorumlu herkese görevini yapıp yapmadığını soracaktır. Hatta kişi, aile fertlerinden de sorumlu tutulacaktır”* hadisi ile anne-babalara hem birbirlerine karşı hem de çocuklarına karşı bir takım sorumluluklarının olduğuna işaret etmiştir (Karaköse,

2013, s. 61). Ayet ve hadislerden anlaşıldığı üzere aile fertlerinin dini ve ahlaki eğitimin verilmesinden ebeveynler sorumludur. Sağlam bir iman ve ahlak düzeninin hâkim olduğu ailenin çocuklarına verdiği yapıyı hiçbir okul, hiçbir kurum veremez (Şenlik, 2013).

Sevme, sevilme, şefkat, merhamet, kabul görme, otorite, disiplin, maddî ve manevî ihtiyaçların karşılanması, Toplumsal norm ve dinî/ahlaki değerler edinilmesi, ilk planda ailede kazanılmaktadır (Başkurt, 2002, s. 86). Yapılan araştırmalara göre aile dini bilgilerin öğrenilmesinde en önemli kaynak olarak görülmektedir (Tüik, 2006, s. 22; Yapıcı, 2012, s. 17). Bu sonuç, ailenin dinî eğitim vermedeki rolünün ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Aile bu görevinin bilincinde olarak hareket etmelidir. Gerçekte çocuğun eğitim-öğretiminden sorumlu olan anne-babanın din eğitimi-öğretimi faaliyetini yürütürken de birlikte hareket etmeleri, bu işi birbirinin üstüne atmamaları gerekmektedir (Ay, 2005, s. 363). Çocuğa ailede verilen dini eğitim ile onun dini hayatının nasıl şekillendiğine fıtratla ilgili hadis örnek gösterilebilir. Bu hadise göre; Hz. Peygamber *“Her doğan, İslâm fıtratı üzerine doğar. Sonra, anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar”* (Müslim, Kader, 22) buyurarak ailenin çocuğun eğitimindeki önemine işaret etmiştir.

Çocuğun zihin ve duygu gelişimi ile irtibatlı olan ahlaki gelişimi için her şeyden önce temel ruhi ihtiyaçların karşılanması na bağlıdır. Bu ihtiyaçların başında sevgi ve güven gelmektedir

(Türk, 2014, s. 149-150). Çocuğa karşı gösterilen sevgi ve onun kendisini eğiten kimseye karşı göstereceği güven duyguları eğitim için en uygun ortamı oluşturur. Bu aynı zamanda ahlaki değerleri benimsemesini de kolaylaştırır Bunlara uygun olmayan ortamlarda yapılacak hiçbir etki, çocukta eğitim için gerekli olan içten davranış değişikliğine yol açmaz (Binbaşoğlu, 2004, s. 41). Çocuk için özellikle anne sevgisi çok önemlidir. Anne sevgisinden yoksun kalan çocuk, diğer ihtiyaçları karşılanırsa bile, dokunma ve sevmeye ihtiyacı doyurulamadığı için, psikolojik açıdan tutarsız ve olumsuz davranışlar gösterebilmektedir. Çocuk sevgiye ailede öğrenmektedir (Aydın, 2003a, s. 127).

Ailenin dini ve ahlaki yaşayışı, çocuk üzerinde örneklik teşkil edeceğinden bu konuya da gerekli özenin gösterilmesi gerekmektedir. Gerek Kur'an-ı Kerim, gerekse Hz. Peygamber anne-babanın dini prensipleri bizzat yaşayarak örnek olmasını emrederken, İslam eğitimcilerinden, özellikle Gazzâlî ve aynı görüşü paylaşan diğerleri de, anne babanın çocuk için en önemli örnek olduğu noktasında birleşmişlerdir (Ay, 2005, s. 364). Bu nedenle aile ahlaki konularda iyi model olacak bir hayat yaşamaya gayret göstermelidir (Aydın, 2003b, s. 55). Aile ortamında, ebeveynler tarafından tutarlı ve birbiriyle uyumlu davranışlar sergilenmeli, çocuklar ikilem içerisinde bırakılmamalıdır. Önünde yalanın söylendiği ve kötü sözlerin sarf edildiği bir çocuktan bunları yapmamasını beklemek tutarsızlıktır. Tutarsız davranış ve sözlerin yaşandığı bir oramda yetişen çocuklar, de-

gişken bir karakter geliştirebilirler. Bu da her an değişebilen ve güven ortamını sarsan insanların yetişmesine sebep olabilir. Hâlbuki bireysel ve toplumsal hayatın en önemli unsurlarından biri güvendir.

Toplumsal norm ve dinî/ahlaki değerler, ilk planda ailede kazanılmaktadır (Başkurt, 2002, s. 86). Unutulmamalıdır ki çocukta öğrenmenin ilk ve basit şekli, çevresinde gördüğü davranışları taklittir. Bu nedenle çocuğun çevresinde bol miktarda iyi davranış örnekleri meydana getirmeye dikkat edilmelidir. Çocuk her yerde güzel davranışlar görmelidir (Aydın, 2003a, s. 137).

Ebeveynler, oluşmaya başladığı 3-4 yaşından itibaren çocuğun davranış gelişimini yakından takip etmeli ve çocuğun ahlaki kavramları anlamaya başladığı 7-8 yaşından itibaren de ahlaki değerleri ona kazandırmaya başlamalıdır. Çocukluk döneminden itibaren alınan ahlaki telkinler, derin bir etki bıraktığı için, bu dönemin çok iyi değerlendirilmesi gerekir (Binbaşıoğlu, 2004, s. 224).² Bu nedenle ebeveynler tarafından bazı esaslara dikkat edilmesi gerekmektedir. Örneğin; ahlaki değerler “Yasaklar Zinciri” olarak sunulmamalı makul ve mantıklı izahlarla ahlaki değerlerin gerekliliği ve bu değerlerle donatılmış olmanın günlük hayattaki önemini çocuğa açıklamalıdır. Aynı zamanda çocuğun

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Ahlâk Eğitimi* (2003). Mehmet Emin Ay, *Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler* (2005).

empati kurabilme hissini kazanmasını sağlamaya çalışılmalıdır (Yıldırım, 2010).

Sosyal çevrenin çocuklar üzerindeki etkisini göz önünde bulundurularak çocukların iyi arkadaşlar edinmeleri sağlanmalıdır. Çocuklar kitle iletişim araçlarının -bilhassa internetin- zararlarına karşı korunmalıdır (Aydın, 2003a, s. 142). Günümüzde bir hastalık haline gelen ve gençleri büyük bir ahlaki çöküşe sürükleyen "internet bağımlılığı" büyük bir tehlike arz etmektedir. İnternet sitelerindeki uygunsuz içerikler ve mavi balina tarzı, çocukları intihara kadar sürükleyen internet oyunlarına karşı ailelerin dikkatli olması gerekmektedir (Yıldırım, 2010).

Başta yetişkinlerin olmak üzere, çocukları bedensel ve ruhsal açıdan sağlıklı ve dengeli bir hayat yaşayabilmeleri için, anne ve babaların pedagojik açıdan mutlaka bilgili hale getirilmeleri gerekmektedir. Çocuk psikolojisine dair bilgilerle donanmış anne-baba, eğitim öğretimde, "muhabatı tanıma"; "tedricilik"; "kolaylaştırarak öğretme" gibi konulardan haberdar olacak ve yapılması gereken tenkit, tehdit, aleyhte kıyaslama, kıskandırma gibi hatalara düşmeyecektir (Ay, 2005, s. 366). Başta devlet kurumları olmak üzere devletin kontrol ve sorumluluğundaki STK'lar ile bu konudaki ihtiyaçlar giderilmelidir (Başkurt, 2002, s. 89).

Günümüz dünyasının yaşadığı birçok küresel sorun mevcuttur. Netice bu sorunlara neden olan en önemli varlık insandır. İnsanın davranışlarını kontrol eden en etkili olgu dindir. Bu

nedenle küresel sorunların çözümü, kısa vadede hukuki yollarla, uzun vadede ise aileden başlayarak çocuklarımıza vereceğimiz çok boyutlu bir din ve ahlak eğitimi ile dini değerleri içselleştirmiş ve yaşam tarzı haline getirmiş nesiller yetiştirmekten geçmektedir (Karslı, 2013, s. 97-106). Çocuğun hem dünya hem de ahiret mutluluğunu hedef alan böyle bir ahlaki terbiye, Hz. Peygamberimiz tarafından ana-babanın çocuğuna bırakacağı "en güzel miras" olarak nitelendirilmiştir (Tirmizi, Birr, 33).

Okullarda Ahlak Eğitimi

İnsanlığın var olduğu en eski dönemlerden günümüze kadar her toplumda insanın eğitilmesi söz konusu olmuştur. Çok eski toplumlarda eğitim ailelerde verilir, her anne ve baba çocuklarını yaşam için gerekli bilgi beceri ve alışkanlıkları kendisi öğretirdi. Öğretilecek bilgilerin her geçen gün artması ve endüstrileşme ile birlikte insanlar arasında iş bölümünün başlamasıyla aileler çocukların eğitiminde zorlanmış ve eğitim işini öğretmenlere/eğitim kurumlarına devretmişlerdir (Binbaşoğlu, 2004, s.113). Çocuk eğitiminde başka kurumların devreye girmesi, ailenin eğitim ve sosyalizasyon konusundaki işlevlerini görelî olarak zayıflatmıştır. Böylece günümüzde aile, toplumsal değerleri genç kuşaklara aktarırken toplumun yeniden yapılanmasındaki rolünü okul gibi kurumlarla paylaşmak durumunda kalmıştır (Aslan, 2002, s. 28).

Gelenekle girilen bir mücadele olarak tanımlanan modernite, Batı'da Aydınlanma ile başlamış ve eskiye ait tüm değerleri ve kurumları ortadan kaldırmıştır (Bozaslan ve Çokoğullar, 2015, s. 326). Bu süreçte eğitim açısından geleneksel eğitim anlayışının hâkim olduğu başka bir deyişle eğitimin dini temelli yapıldığı (batıda kiliseler, İslam dünyasında ise cami ve medreseler) kurumlar yerini seküler eğitim anlayışına dayalı modern eğitim kurumları olan okullara bırakmıştır.

Sanayileşmenin gelişmesi ile ortaya çıkan modern ve pozitivist okullarda fabrika modeli bir eğitim anlayışı benimsenmiştir (Jensen, 2006, s. 2). Ödül ve cezanın ön planda olduğu davranışçı yaklaşıma dayalı bir model olan fabrika modeli, öğrencilerin hammadde öğretmenlerin işçi gibi görülmesine yol açmıştır. Zira fabrikada üretim sonunda tek tip ürün elde edilirken, okul sonunda da tek tip ürün (öğrenci) elde edilmeye çalışılmaktadır. Ancak okulların çıktıları olan öğrencilerin tek tip olmaması her bir bireyin kendine özgü olması öğretim sürecinde pek çok sorunla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Bu anlayışta öğrencilerin zihinsel yapıları, nasıl öğrendikleri, ne hissettikleri göz ardı edilmektedir (Caine ve Caine, 2002, s. 13).

Pozitivist, sadece olgusal bilgi ve bilim anlayışının etkisinde şekillenen modern eğitim bireyi daha çok bilişsel ve mekanik yönden ele aldığından dolayı ondaki vicdani, ruhi ve manevi boyutu ihmal etmektedir. Böyle bir eğitim sistemi içinde yetişen bireyler karşısındaki insanları da mekanik, duygu boyut olmayan

varlıklar olarak algıladığı için onlara kolayca zarar verebilir duruma gelmiştir (Kenan, 2009, s. 274). Modern anlamda okul eğitimi temelde bilgi ve beceriyi esas alan bir insan yetiştirme düzeni öngörmektedir. Bu anlayış, yetiştirdiği bireylerin olumlu karakter özellikleri kazanıp kazanmaması ile fazla ilgilenmemekte, başarı ve ilerlemeyi temel ideoloji olarak kabul etmektedir (Hökelekli, 2010, s. 17).

Ülkemiz de dâhil olmak üzere gelişmekte olan çoğu ülkenin modernleşme süreçleri ile birlikte toplumların kurumsal ve değersel yapısı dönüşüme uğramaktadır. Özellikle modernleşme dinamikleri, toplumların enformel yapısını ve denetimini zayıflatıcı yönde etkilemektedir. Bu da, ağırlıklı olarak suç oranlarının artışına yol açmaktadır (Kızmaz, 2012, s. 56). Günümüz toplumlarında çocuk ve gençler giderek daha fazla oranda şiddet, sosyal problemler ve saygı yoksunluğundan etkilenmektedir. Gençler arasında saldırganlık, hırsızlık, otoriteye saygısızlık, akranlarına karşı gaddarlık, önyargı, kötü dil /argo kullanımı, erken cinsel gelişme ve cinselliğin kötüye kullanımı, ben merkezlilikteki artış ve toplumsal sorumluluktaki düşüş, alkol ve uyuşturucu gibi kendine zarar verici davranışlardaki artışlar dikkat çekmektedir (Meydan, 2014, s. 95; Hökelekli, 2007, s. 66-70).

Türkiye’de her yıl 0–18 yaş grubunda 83 bin suça sürüklenen, 76 bin mağdur ve mahkeme karşısına çıkmış 23 bin çocuk kaydı bulunduğu bildirilmektedir. Ortalama her yıl 150 bin çocuğun “çocuk adalet sistemine” dâhil olduğu öngörülmektedir

(Bülbül ve Doğan, 2016, s. 32). Türkiye İstatistik Kurumu (Tüik, 2016) verilerine göre ceza infaz kurumlarına çocuk yaşta hükümlü olarak girenlerin sayısı 2016 yılında %13,2 artmıştır.

21. yüzyılın eşiğinde bulunduğumuz şu yıllarda küreselleşme bütün kültürleri ve toplumları etkilemekte ve dönüştürmektedir. Yapılan araştırmalara göre (Esmer, 1998, s. 54-57) içinde yaşadığımız çağın en temel sorunlardan birisinin ahlak ve değerler sorunu olduğu ortaya çıkmaktadır. Dünya genelinde olduğu gibi, son yıllarda toplumumuzun da büyük bir değer kaybına uğradığı ve “ahlaki çöküntü” yaşadığı, hayatımıza anlam ve amaç katan güven, barış, adalet, hakkaniyet, merhamet, sorumluluk pek çok değerın kaybolmaya yüz tuttuğu görülmektedir. Bu gelişmelerden de karakter ve kişilik gelişimi açısından en çok çocuk ve gençler etkilenmektedir. (Hökelekli, 2007, s. 64).

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle modern dünyanın içinde bulunduğu ahlakî çürüme ve çözülmeden, toplum otoritesi veya saf akıl temeline dayalı hümanist ahlak anlayışlarının ve bunların öngördüğü eğitim tarzlarının başarısız olduğu söylenebilir (Hökelekli, 2007, s. 62). Bu nedenle bireyin vicdanında evrensel, yıkılmaz bir ahlak kanunun varlığına kesin inancı güvence altına alacak olan otorite, ancak "ilahî otorite olabilir. Vicdan, insanüstü, toplumdan daha kuşatıcı ve aşkın olan, mutlak ve yanılmaz bir kaynaktan beslenerek, onun yönetim ve denetiminde gelişimini bütünler, olgunlaşmasını tamamlar. Ahlaki prensiplerle toplum kurallarının çatıştığı çoğu durumlarda, vic-

danın sesine uyarak bir seçimde bulunmaya kişiyi teşvik edici ve destekleyici en güçlü motivasyon kaynağı dindir. Böylece dini değerler, ahlaki özerklik ve özgürlüğün elde edilmesinde kişi için çok büyük bir önem ifade etmektedir (Altaş ve Ay, 2007, s. 76). Dinin, insanların tavır ve hareketleri üzerinde her zaman ve şart altında yönlendirici bir etkisinin bulunduğu bir gerçektir. Dolaşısıyla ahlak eğitimini, dinî temellerden bağımsız düşünmek sağlam bir tercih değildir (Başkurt, 2002, s. 92).

İnsanoğlunun, teknik olarak son derece gelişmiş bir dünya meydana getirmesine rağmen, bu dünyaya erdemin egemen olmasını sağlayacak ahlaki olgunlukta insanlar yetiştirmede istenilen başarıyı sağlayamadığını söylemek mümkündür. Modern dünyada insanların her geçen gün gönül ve zihin huzuru, vicdan ile barışık olma, ruh zenginliği gibi hâllerin eksikliğini daha fazla hissettiği açıktır. Teknik açıdan olağanüstü imkânlara sahip olunsa bile, hâlen yeterince güçlü bir ahlaki yapıya sahip olmadığımızın altı çizilmelidir (MEB, 2010, s. 6).

Modern toplumun yaşadığı değer bunalımı, bireyleri kendi başlarına her konuda neredeyse tek başlarına tercihler yapma gibi çok sıkıntılı bir yükün altına sokmuştur. Bu durum, günümüzde okulun çocuk ve gençlerin karakter gelişimlerine daha fazla yardımcı olacak bir görev yüklenmelerini zorunlu hale getirmiştir. Okulların toplumumuzun ahlaki erozyona uğradığı böyle bir dönemde ahlaki meselelerde seyirci kalamayacağı, aksine, gençlerin karakterine ve toplumun ahlak sağlığına imkânlar

ölçüsünde katkıda bulunmak zorunda olduğu görülmektedir (Meydan, 2014, s. 95). Okulların, önemli görevi, kültür aktarımında okul programında açık olarak belirtilen veya belirtilmeyen değerleri öğretmek, öğrencileri belirlenen kurallar doğrultusunda hayata hazırlamak, ahlaki gelişimine katkıda bulunmak, karakterini ve benlik algısını olumlu yönde etkilemektir. Kısaca ahlaki değerlerin kazanılması, eğitimle öğrenilmesi ve sosyal ilişkilerde etkili olmasında aileden sonra belki de en önemli kurum okuldur (Erol, 2016, s. 243). Bu yüzden bireyin belirli değerlerin farkına varması, yeni değerler üretmesi, benimsemesi ve içselleştirerek davranışları ile sergilemesi başlı başına bir eğitim ve eğitici sorumluluğudur (Cihan, 2014, s. 435).

Okulun en önemli görevlerinden biri de öğrencilere manevi düşünce alışkanlığı, hayattaki olaylara ve kendi davranışlarına merhamet, sevgi adalet, saygı, hoşgörü vb. pencerelerinden bakabilme kabiliyeti kazandırmaktır (Kaymakcan ve Meydan, 2016, s. 215). Diğer taraftan ahlaki değerlerin kazanılmasında okulların önemli bir yeri olmasına karşın ülkemizde okullar, ahlak eğitimi konusunda insan karakterini yüceltecek değerlerle yeterince donatılmış durumda olmadıkları (Zengin, 2017, s. 436) daha çok teorik, bilgi depolama ve aktarma işlevi olan yerler oldukları (Okumuş, 2010, s. 31) gibi noktalardan eleştirilebilmektedir. Bu durum okullarda verilen ahlak eğitimin ne derece amacına ulaştığının sorgulanmasını ve nasıl bir ahlak eğitimi verilmesi gerektiğini gündeme getirmektedir.

Esasen ahlaklı insan yetiştirme konusunda yaşanan problemlere çözüm arayışları öteden beri sürmektedir. Bu durum eğitim sistemimizi yöneten yetkililerinde farkında olduğu bir gerçektir. Örneğin 2003–2009 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı yapan H. Çelik *“Bizim eğitimimizin bir de ahlaki boyutu eksik. Öğrettiğimiz bilgiler, kişide davranış moduna, yaşam biçimine dönüşmüyor. Onun için etiği eksik olmayan bir eğitim olması lazım”*. Diyerek bu konuya değinmiş aynı zamanda eğitim sisteminizin bir eğitim değil, bir öğretim sistemi olduğuna dikkat çekmiştir (Canoğlu, 2004, s. 29). Buradan hareketle okulların iyi kötü ayrımının ve iyi olmanın zorunluluğunu işlemenin yapıldığı yerlerden ziyade belirli bilgilerin aktarıldığı öğretim kurumları haline dönüşmüş durumda olduğu söylenebilir.

Günümüz eğitim sisteminin en önemli zaaflarından birisi bireyleri ahlaki olarak istenilen seviyeye taşıyamamasıdır. Eğitim sistemimiz içerisinde, zihin gelişimi üzerinde önemle durulmakta, fakat ahlak, ruh ve duygu gelişimi üzerinde zihin gelişimi ile aynı önem derecesinde durulmamaktadır (Erdem ve Sarpkaya, 2010, s. 1801). Oysaki insanı insan yapan niteliklerin başında ahlak gelir (Yılanlı, 2015). İslami eğitim anlayışında kişinin yaratılış gayesini fark edip ona göre ahlaki bir hayat yaşayıp ahirette sonsuz kurtuluşa ermesi (Şemş, 91/9) temel amaçtır.

Geçmişe oranla fiziki ortam araç gereç ve eğitimin diğer unsurlarının çok daha elverişli olduğu günümüzde mevcut eği-

tim uygulamalarıyla istenen insan profili ortaya çıkmamaktadır. Başka bir deyişle modern eğitim ve okul, toplumu şekillendirme, bireylerin yaşamını dönüştürme, yeni bir ahlak düzeninin inşası hususunda başarısız olmuştur (Etyemez, 2015, s. 54). Bu durumun temel sebepleri olarak çeşitli nedenler ortaya konulabilir ama en temel sebeplerden biri insan ruhunun (duygusal boyut) ihmal edilmesidir. Günümüz mevcut anlayışında maddiyat ön planda olduğu için eğitim ve öğretimde bireylerin temel hedefi meslek sahibi olmaktır. Eğitim sistemimiz, son çeyrek yüzyılda gittikçe sınav sistemine dayalı bir eğitim sistemi haline gelmiştir. Öğretilen bilgiler sınav(lar)da sorulacak olanlara yönelik olup, temel amaç da sınavdan geçer not almaktır. Sınav sistemine dayalı bu eğitim sisteminde, çok az öğrenci öğrendiği bilgilerin geçerliliğini ve gerekliliğini sorgulamakta ve kendisine hangi değerlerin öğretildiği üzerinde düşünebilmektedir (Erdem ve Sarpkaya, 2010, s. 1798).

Hâlbuki okulların sadece akademik anlamda başarılı öğrenci yetiştirme işlevi yoktur. Okul aynı zamanda toplumdan ve onun değerlerinden bağımsız, toplumsal gerçekliklerden farklı bir eğitim gerçekleştiremez. Eğitim-öğretimde toplumumuzda hâkim olan dini ve ahlaki değerler hakkında gerekli davranışları kazandırmak, hayatın bazı boyutlarının dini açıdan nasıl yorumlandığına dair bilgiler vermek okulun görevleri arasındadır (Selçuk, 2000, s. 207–210).

Bilindiği üzere ülkemizde din ve ahlak eğitimi anayasanın 24. maddesi gereği devletin gözetim ve denetimi altında yapılmakta ve Din Kültürü ve Ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumların da okutulan zorunlu dersler arasında yer almaktadır. Ayrıca 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre Türk millî eğitiminin genel amaçları arasında "Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren" bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Bireylerin ahlaki açıdan geliştirilmesi ve bu değerleri edinmeleri hiç şüphesiz din ve ahlak eğitimi ile ilgili bir husustur.

Ahlak eğitiminin amacı kısaca, çocukta "ahlaki karakter" oluşturmaktır şeklinde ortaya konabilir. Bu terimle amaçlanan kişilik özelliklerinin ahlak standartlarına uygun olarak oluşması ve bir ahlak özelliği olarak bireyin davranışlarına egemen olmasıdır. Başka bir ifadeyle değişen şartlar altında, gözetilme ve cezalandırılma ihtimalinin düşük olduğu zamanlarda dâhil her şart ve durum altında ahlaki kurallara bağlılığı sürdürme yeteneği olarak ifade edilebilir (Binbaşıoğlu, 2004, s. 166).

Ahlak eğitimi açısından dini ağırlıklı eğitimin verildiği İmam Hatip okulları kapsam dışında tutulduğunda, okullarda ahlak" veya "İslam Ahlakı" eğitimiyle ilgili münhasır bir ders bulunmamaktadır. Bununla birlikte ahlak eğitimi zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi içerisinde ve isteğe

bağlı olarak alınan “Din, Ahlak ve Değerler”³ seçmeli dersleri bünyesinde verilmektedir. 2013 yılında uygulamaya konulan Din, Ahlak ve Değerler Alanı seçmeli dersleri ile Türkiye’de din eğitimi sahasında Cumhuriyet’in kuruluşundan beri tartışılan din derslerinin zorunluluğu, müfredatların içeriğinin tek bir dinin eğitimi vermek üzere planlanması ve içeriğin yetersizliği gibi belli başlı meselelerin çözümü için bir alternatif getirilmeye çalışılmıştır (Gürer ve Keskiner, 2016, s. 220).

Din, Ahlak ve Değerler seçmeli dersleri açısından mevcut duruma bakıldığında; Ortaokul ve lise öğrencilerine yönelik olan seçmeli dersler arasında; "Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in Hayatı ve Temel Dini Bilgiler yer almaktadır. Ancak yapılan çalışmalarda Hz. Muhammed'in Hayatı ve Temel Dini Bilgiler dersleri özelinde bu derslerin içeriklerinin zorunlu Din Kültürü

³ Türkiye’de 2011–2012 eğitim-öğretim yılından itibaren değerler erozyonuna bir çözüm arayışının ürünü olarak “Değerler Eğitimi”, projesi okullarda uygulamaya başlanmıştır. Bu proje çerçevesinde gerçekleştirilmek istenen hedefler saptanmış ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından her eğitim öğretim yılı için değerler önerilmiştir. Bu değerler okullarda, belirli kurulların belirlediği bir programa bağlı olarak çeşitli etkinlikler yoluyla öğrencilere aktarılmaktadır (Cihan, 2014, s. 429). “Değerler Eğitimi” 2017–2018 yılından itibaren tüm derslerin içeriğine yerleştirilmiştir. Kaynak: <http://www.egitim-caddesi.com/her-dersin-basina-degerler-egitimi-eklendi/>. Değerler eğitimi konusu ahlâk eğitimi ile ilgili bir konu olmakla birlikte bu çalışmanın kapsamını aşacak genişlikte olduğundan bu konuya değinilmemiştir.

ve Ahlak Bilgisi derslerinden içerik itibariyle belirgin bir farka sahip olmaması başka bir ifadeyle yeterince orijinal olmaması sebebiyle öğrenciler tarafından daha az tercih edildikleri (Meydan, 2013, s. 247; Gürer ve Keskiner, 2016, s. 252) görülmektedir. Sonra bu derslerin öğretim programlarında genel amaçların öğrencilerin "İslam dini hakkında genel bilgiler edinmeleri" amacına yönelik olarak daha çok bilişsel alanda yazıldığı tespit edilmiştir (Meydan, 2013, s. 227). Hâlbuki bu derslerin seçmeli olmaları nedeniyle İslam dininin inanç, ibadet ve ahlakını sadece bilme değil benimseme ve yaşamaya yönelik olarak öğrenmeyi içermesi ve hayata aktarılabilir nitelikte olması gerekmektedir (Zengin, 2017, s. 440-441). Dolayısıyla bu derslerin kendilerine has amaçları gerçekleştirme noktasındaki yeterliliği açısından bazı sorunların olduğu görülmektedir. Bu noktada zorunlu DKAB dersinin içeriğine benzer içeriklere sahip derslerin yerine teorik ve pratik yönleri de olan "Ahlak" veya "İslam Ahlakı" dersleri de konulabilir.

İlk ve ortaöğretimde zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine gelince 2018-2019 eğitim-öğretimden itibaren uygulanmak üzere bu dersin öğretim programları güncellenmiştir. Bu programla milli ve manevi değerleri benimsemiş ve hayat tarzına dönüştürmüş bireyler ve vatandaşlar yetiştirileceğine vurgu yapılmıştır (MEB, 2018a, s. 2). Öğrencilerin bu doğrultuda öğretim programlarında yer alan *adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanse-*

verlik, yardımseverlik gibi kök değerleri tanıyıp içselleştirmeleri amaçlanmaktadır. Doğrudan ahlak eğitimi ile ilgili konular program içerisinde yaklaşık %17'lik bir yer kaplamaktadır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders programındaki genel amaçlar incelendiğinde, dinî ve ahlaki bilgilerin yanında birçok tutum, alışkanlık ve değerlerle ilgili davranışların da kazandırılmasına yönelik duyuşsal alanla ilgili amaçlar bulunduğu görülmektedir. Ancak öğrencilere içerisinde yoğun duyuşsal alana ait davranışlar bulunan konuların kazandırılması, çok kolay değildir. Eğitimsiden ve öğretim yöntemlerinden kaynaklanan sebeplerle okullarda öğrenilenler, bilgi basamağında kalmakta, inanç, tutum vb. şeklinde duyuşsal alana geçememektedir. Bu sebeple bugün okullarımızda eğitim değil, sadece öğretim yapıyoruz." şeklinde şikâyetler dile getirilmektedir. (Aydın, 2003b, s. 1). Dolayısıyla öğretilmek istenilen ahlaki değerlerin öğrencilerin gönlüne geçecek, zihninden kalbine işleyecek bir biçimde verilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle ahlak eğitiminde sadece iyi davranış teorisi değil, aynı zamanda iyi davranış pratiği de öğretilmeli, öğrencilerin fiilen iyi davranması sağlanmaya çalışmalıdır (Nuttall, 2011, s. 61)

Davranışları şekillendirmede stratejik bir öneme sahip olan din ve ahlak eğitimi, dindarlığın sadece bilgi boyutunu değil duygu ve davranış boyutunu kapsayacak bir içeriğe sahip olmalıdır (Zengin, 2017, s. 440). Çünkü ahlak eğitiminin amacı, bireyi ve toplumu kötü ahlaktan korumak ve kurtarmak, bunun yanın-

da iyi ahlakla donatmak ve devamını sağlamaktır. Bu nedenle çeşitli motive ediciler kullanılarak din derslerine olan ilgi ve katılım artırılmalı, öğrencilere bilgiden ziyade olumlu değer ve davranış kazandırılmasına öncelik verilmeli, dini değerlerin içselleştirilmesi sağlanmalıdır (Karşı, 2013, s. 103). Başka bir deyişle verilen ahlak eğitimi bireyin karakterine etki etmeli ve onun davranışlarında pratik değişiklikler meydana getirebilmelidir. Hz Peygamber *“kendisine zina yapma hususunda izin istemeye gelen bir genci yanına çağırarak bu çirkin fiili “Senin annen, kızın, kardeşin, halan, teyzen için bir başkasının yapması hoşuna gider mi diye sorar. Gencin karşılığında her seferinde hayır demesi üzerine kendin ve yakınların için razı olmadığın bir şeye başkaları için nasıl razı olacaksın”* (Ahmed b. Hanbel, V/256, 257) buyurarak genci bu kötü davranıştan vazgeçirmiştir. Böylece; kişinin kendisine yapılmasından hoşlanmadığı işleri din kardeşine yapmaması gerektiği hususunda gencin empati yapmasını sağlayarak duyuşsal bir ahlak eğitimi örneği göstermiştir.

Diğer taraftan ahlaki değerlerin kazandırılmasında önemli olan diğer bir husus ise; sınıfta sevgi temeline dayalı bir ortam oluşturan, haksızlık yapmayan ve haksızlıkları tenkit ederek öğrencilerde hassas bir vicdan gelişimi sağlayan, kötü, kırıncı ve aşağılayıcı sözler kullanmayan bir eğitimci örneklidir (Okumuş, 2010, s. 32). Çocuk ve gençlerin, gerek fizikî ve psikolojik özellikler yönünden kendilerine en çok benzeyen, kendilerine

sevgi gösteren gerekse güç ve üstünlük özelliklerine sahip modellerle özdeşleştikleri tespit edilmiştir. Okul eğitimi döneminde ahlaki model olarak genellikle öğretmenler seçilmektedir (Kılavuz, 2002, s. 241–251). Dolayısıyla, onlar diğer sosyal tutum ve davranışlarda olduğu gibi ahlaki tutum ve davranışlar konusunda da en çok özdeşim kurdukları kimselerden etkilendikleri için, çocuk ve gençlerin eğitimlerinden sorumlu olan kimselerin öncelikli olarak, onlara örnek olacak söz ve eylemleriyle tutarlı davranışlar sergilemeleri gerekmektedir (Erol, 2016, s. 245).

Toplumu ahlaki açıdan eğitime ve bu doğrultuda değiştirme, süreç isteyen bir durumdur. Sorunun çözümünde aile, okul ve hukuk sistemi gibi dinamiklerin birlikte aynı yönde ilerlemesi sağlanmalıdır. Bu noktada DKAB Programının varmayı istediği hedefler ve insanımıza kazandırmayı ahlaki değerler, Kur'an'ı Kerimin ahlaki ilkeleri ve Hz. Peygamberin örnek yaşayışından müteşekkil İslam ahlakı önümüzde canlı bir şekilde durmaktadır. Müslümanlar, İslam ahlakının pratik örneği olan Rasulullah (sav)'ı takip ederek örnek bir ahlak toplumu haline gelmişlerdir. Bugün de Müslümanların bu örneklige şiddetle ihtiyacı bulunmaktadır Ancak, önemli olan bu eğitimin insanlara hangi yollarla, nasıl ve kimler aracılığı ile verileceğidir. Sonuç olarak toplum kültürü içindeki dine ve dinî değerlere ait ağırlığın artırılabilmesi, bu kültürün nitelikçe yükseltilmesi ve geliştirilmesi, toplum ahlakının zaafırlara olan alışkanlığının azaltılması ve temizlenmesi

süreçlerinde, en büyük görev başta aile ve din eğitimcileri olmak üzere, tüm eğitimcilere düşmektedir. İslam ahlakının teorik boyutu ise maalesef ihmal edilmiştir. Günümüzde bu alandaki boşluğun doldurulması görevi Müslüman düşünürleri beklemektedir.

Kaynakça

- Açıkgenç, A. (2006). *İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim*, İstanbul: İSAM Yayınları.
- Altaş, N. ve Ay, M. (2007). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Altıntaş, R. (2005). *Din ve Sekülerleşme*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Ahmed b. Hanbel. (t.y.). *Müsned*, Beyrut, IV, 256-257.
- Aslan, K. (2002). "Değişen Toplumda Aile ve Çocuk Eğitiminde Sorunlar", *Ege Eğitim Dergisi*, (1), 2: 25-33
- Ay, M.E. (2005). *Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler, İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi (II)*, (Ed. İbrahim Canan), İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Aydın, M.S. (1999). *Din Felsefesi*, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Aydın, M.Z. (2003a). "Ailede Ahlak Eğitimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII/2, 125-158.
- Aydın, M.Z. (2003b). *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.